

Давор Јанкулоски

Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“
Македонска академија на науките и уметностите, Скопје
jankuloski@manu.edu.mk

ЗА ЕДНА ЈАЗИЧНА ОСОБЕНОСТ ВО ДЕЛАТА НА ПИСАТЕЛИТЕ КОИ ПОТЕКНУВААТ ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА

1. Вовед

Во текот на историските процеси на балканската јазична територија, македонскиот јазик поминал специфичен развоен пат кој, во голема мера, придонел за негова јасна диференцијација во однос на останатите словенски јазици. Согледувајќи ја неговата јазична еволуција, се забележуваат две тенденции. Едната од нив оди во насока на зачувување и продолжување на наследените словенски карактеристики, како во граматичкиот така и во лексичкиот систем, додека другата тенденција оди во насока на постојана адаптација на јазичната структура мотивирана од непосредниот контакт со другите балкански јазици (Марковиќ 2020: 82–83). Граматичкиот систем се модификува и се појавуваат потранспарентни граматички показатели за оние семантички категории кои се најважни за воспоставување поеднозначна и појасна комуникација. Македонскиот јазик е единствениот словенски јазик кој во својот систем ги вградил перифрастичните конструкции со *има* и *н/ӣ* партицип како регуларна парадигма. Овие конструкции целосно навлегле во македонскиот глаголки систем и предизвикале појава на низа временски конструкции во системот на минатите времиња. Тие се разгрануваат во цела една паралелна конјугација со сите други сложени глаголки форми. Во *Грамајстиката на македонскиот литературен јазик* на Б. Конески (2021 [1952 – 1954]), како можни комбинации во кои влегува глаголот *има*, со партицип се претставува цела серија во која влегуваат осум различни парадигми: *имам земено; имав земено; сум имал земено; беше сум имал земено; ќе имам земено; ќе имав земено; ќе сум имал земено; би (сум) имал земено*. Во однос на употребата во стандардот, Велковска (1998) ги издвојува

формите од типот: *имам дојдено, имаше дојдено, имал дојдено* и *ќе има дојдено*. Македонскиот стандарден јазик денес ги употребува овие конструкции, но на дијалектно рамниште, нивната употреба им се припишува како својствена на западните македонски говори. Тие наполно се граматикализирале на македонскиот југозападен ареал, каде што контактите со балканските несловенски јазици биле најинтензивни. Нивната употреба е најсилна во костурските, корчанските и крајните западни периферни говори, особено во охридско-струшките, но гледајќи од денешна перспектива, зема сè поголем замав во современиот македонски јазик. Во овие говори може да се сретнат и конструкции со модални глаголи.

* * *

Прашањето за застапеноста, односно употребата на овие конструкции во македонската уметничка литература е мошне сложено, при што може да се каже дека нема правило за нивната употреба или неупотреба. Ова прашање го разгледува Р. Паноска (1983), на Втората научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, одржана во 1975 г., при што таа констатира дека повеќето прозаисти, во раното творештво, речиси воопшто не ги употребувале.

Во првообјавениот македонски роман, *Село заг седумтее јасени* (1952), на Славко Јаневски, ваква конструкција воопшто не се регистрира. И во творештвото на Блаже Конески забележуваме мошне ретка употреба на овој тип конструкции. Во збирката раскази *Лозје*, објавена во 1955 г., среќаваме само четири граматикализирани конструкции со *има* и *н/ӣ* партицип. Слабата употреба на овие форми не би можеле да ѝ ја припишеме на неговата дијалектната припадност, впрочем, во описот на прилепскиот говор, токму Конески (2020 [1949]) бележи дека овие форми „многу се слушаат“ и додава дека „оваа форма сè повеќе го заменува минатото неодредено време“. Дека има-конструкциите се употребувале во помала мера во уметничката литература, во првите декади по стандардизацијата на македонскиот јазик, кај повеќето автори, ќе споредиме уште неколку изданија. На пример, во *Вејка на вејрој* (1957) на Коле Чашуле (кој е прилепчанец, како и Конески, и двајцата родени во 1921 г.) бележиме само три вакви конструкции. Во тој период бележиме мал број употреби на конструкциите со *има* дури и кај писатели кои потекнуваат од Охридско-струшкиот Регион (каде што овие форми се мошне застапени) – кај Владо Малески, во романот со наслов *Она што беше небо* (1958), среќаваме само пет (5) примера; во *Волшебното самарче* (1960), на Ванчо Николески – вкупно четири (4); во *Пасквелија*

(1963), на Живко Чинго, регистриравме само три (3). Исто така, мал број вакви конструкции, или воопшто не се регистрираат и кај: Јован Бошковски – *Солунскиите айџенџијори* (1961) – 0, Томе Арсовски – *Парадоксои на Диоџен* (1961) – 3, Ѓорѓи Абаџиев – *Пусџина* (1961) – 0 (2 неграматикализирани), Димитар Солев – *Крајкаџа џролеџ на Моно Самоников* (1964) – 9; Бранко Варошлија – *Последноџ леџ на џџиџаџа селиџа* (1968) – 9 итн.

Паноска (1983: 81–82) забележува дека овие форми се афирмираат во подоцнежното творештво на авторите како Живко Чинго, Димитар Солев, Бранко Варошлија, Божин Павловски, и додава дека нивното прифаќање во уметничката литература „се должи и на стилистичката позасиленост која поживо се изразува со овие сложени форми, зашто за нив е карактеристично означувањето дека дејството се извршило воопшто до даден момент, без сврзувањето со определен момент“. Нивното значење на временски нефиксирано дејство воопшто до даден момент, значење кое кај наследениот перфект избледнува поради преоптовареноста со други значења, придонело за навлегувањето на овие конструкции во уметничката литература.

Неупотребата на *има*-конструкциите кај дел од авторите во раното творештво (по стандардизацијата), може да се толкува како влијание на литературниот јазик, односно како (свесен) обид за ре-афирмација на наследените јазични средства. Подоцнежната позачестена употреба на ваквите конструкции во уметничката литература, веројатно, се должи на зачестената употреба на овие конструкции во литературниот јазик (особено во публицистичкиот стил; в. Велковска 1998: 70), при што и авторите чувствувале олабавување на стегата на литературнојазичната норма. Исто така, родниот говор природно наоѓа свој одраз во јазичниот израз.

Во продолжение ќе направиме увид на фреквентноста на овие конструкции кај дел од македонските прозаисти, во седумдесеттите и во осумдесеттите години на XX век.

Дело	Година на прво објавување	Автор	Место на потеклото на авторот	Број на <i>има</i> -конструкции
<i>Големаџа вода</i>	1971	Живко Чинго	Охридско	20
<i>Вода</i>	1972	Јован Стрезоски	Струшко	10
<i>Црноборје</i>	1972	Петар Ширилов	Леринско	69

<i>Будалейинки</i>	1973	Мето Јовановски	Преспа	12
<i>Црвениот коњ</i>	1975	Ташко Георгиевски	Воденско	74
<i>Пиреј</i>	1980	Петре М. Андреевски	Демирхисарско	23
<i>Зарек</i>	1981	Јован Стрезоски	Струшко	15
<i>Зоја</i>	1986	Паскал Гилевски	Костурско	72
<i>Ушќини соседи</i>	1987	Божин Павловски	Демирхисарско	2

Преглед на застапеноста на има-конструкциите во македонските романи од периодот на 70-тите и 80-тите години на 20 век

Од табелата забележуваме дека во македонската проза, во овој период, за разлика од периодот на педесеттите и шеесеттите години, доаѓа до зачестување на употребата на сложените форми со *има/нема* – во разгледаните дела, генерално, тие се јавуваат во двоцифрен број. Особено големо присуство на овие конструкции регистрираме во романите на Петар Ширилов, Ташко Георгиевски и Паскал Гилевски – автори кои потекнуваат од егејскиот дел на Македонија.

Во делата на овие автори преовладуваат историски теми и настани – како Граѓанската војна и прогонот на децата бегалци од Егејска Македонија – за кои и самите се сведоци или учесници. Макаријоска и Цубалеска (2020: 51) ќе забележат дека судбините на луѓето, проследени во романите на писателите кои потекнуваат од Егејска Македонија, се вистинити и неоспорни. Според Анте Поповски (1988: 153), егејската тема е органски дел од современата македонска литература и зафаќа широки подрачја на македонската мисла и на македонската тага. Во овие дела преовладува богатство од раскажувачки постапки, мотиви и јазични средства.

Во низата автори во чиј фокус се наоѓа егејската тема, ги вбројуваме и поетите Иван Чаповски и Ристо Јачев – и двајцата по потекло од Воденско. Јачев, освен на македонски литературен јазик, пишува песни и на својот роден, воденски говор. Меѓу другото, во неговата поезија регистрираме значителен број конструкции со *има* и *н/и* партицип, и покрај тоа што овие форми „скржаво“ се афирмирале во македонската поезија (Паноска 1983: 83). Поетскиот јазик со своите специфичности не допушта лесно да настанат промени во однос на длабоковкоренетите формули кому им е потчинет поетскиот израз.

Иако авторите, генерално, пишуваат на македонски литературен јазик, нивната дијалектна припадност влијаела на големата застапеност на конструкциите со *има* во нивните дела. Според Видоески (1999: 148), во леринскиот говор, формите за минато неопределено време со помошниот глагол *има/нема* се многу пофреквентни отколку оние со *сум* и глаголската *л*-форма. Овие конструкции, во поголема или во помала мера, се среќаваат и на ареалот на долновардарските говори. Присутни се во воденскиот, мегленскиот, кајларскиот, енице-вардарскиот, кукушкиот говор итн. (сп. Бојковска 2006: 116–118, Дрвошанов 1993: 83–84; 2001: 52; Думев 1943: 65; Каранфиловски 2013: 165–166; Пеев 1987: 271–272). Во костурските говори, пак, сосема се загубила *л*-формата и сите сложени облици од класичната словенска конјугација што се образуваат со неа, а за сметка на тие форми „превлададе облици со помошниот глагол *има/нема* во сегашно и во минато определено несвршено време + глаголската *н/ӣ* форма во среден род од свршени и несвршени и од преодни и непреодни глаголи“ (Видоески 1999: 93).

Со оглед на тоа што токму авторите, во овие дела, опишуваат историски теми и настани од нивното минато, се чини дека пресудно за честата употреба на перфектните парадигми со *има* е тоа што со нив се овозможува пренесување на информацијата како вистинита и веродостојна. Кај овие конструкции е најважно дека се работи за општа минатост (без оглед дали има релевантност во однос на моментот на зборување, во однос на временската определба или засведоченоста), односно за минат факт и за неутрален (несубјективен) однос, наспроти формите на класичниот *л*-перфект чии значења се поместуваат кон модалната сфера на употреба.

Во продолжение, ќе ја анализираме оваа македонска јазична особеност, односно перифрастичните конструкции со *има* и *н/ӣ* партицип, во делата на споменатите писатели кои потекнуваат од егејскиот дел на Македонија. Нашиот корпус се состои од романите: *Црноборје* (1972) на Петар Ширилов, *Црвениот коњ* (1975) на Ташко Георгиевски, *Зоја* (1986) на Паскал Гилевски, како и од збирките поезија: *Сивите жребени* (2008) на Ристо Јачев, којашто претставува избор песни од неговото творештво од 1976 до 2007 година, и *Црни соколи – бели меѓлени* (2008) на Иван Чаповски – избор од неговото творештво од 1963 до 2006 година.

2. Формален преглед

Во овие конструкции, носител на клитиките е глаголот *има/нема*, и тие се сврзуваат со него како што се сврзуваат со секој друг глагол, т. е. стојат секогаш во проклiza (Корубин 1985: 98). Помошниот глагол, исто така, може да биде одделен од партиципот со предметот, субјектот, со прилог или прилошка определба, честичка и сл. Оваа појава ја регистрираме во неколку примери: *Томика ѝак ја имаше г̀лавайѝа заруено во ѝерницаѝа...* (П. Ш.); *...некои од нив г̀и имаа двајцаѝа осквернеѝо...* (П. Г.); *Нема ѝрисуѝаниѝиѝе одг̀радено* (И. Ч.); *Јана ми ѝѝи имала веке одбрано...*; *...голема дуѝка, дури ја имав и зарамнеѝо...* (Т. Г.).

Покрај негациски форми со *нема* + *н/ѝи* партицип, во нашиот корпус среќаваме и негациски форми од типот *не* + *има* + *н/ѝи* партицип. Кај овој тип конструкции редовно помеѓу негацијата и помошниот глагол стои кратка заменска форма, рефлексивната замена и сл.: *И црноборјани своѝиѝе синови не г̀и имаѝѝ најдено на ѝаѝѝ.*; *Филиј ја ѝрифаѝѝи не знаејќи зоѝѝѝо нег̀овиоѝѝ браѝѝ г̀о ѝречекува ѝѝака, иако целоѝѝо леѝѝо не се имаѝѝ видено*; *На одг̀радаѝѝа се качи офицер чие лице црноборјани не г̀о имаа видено друг̀ѝаѝѝ.* (П. Ш.); *...во домаќиниѝе ѝѝѝо не си г̀и имаа исѝиено чаѝкиѝѝе со ракија* (Т. Г.).

Иако граматикализацијата на *има*-конструкциите е мошне напредната, наоѓаме мал број примери на неграматикализирани конструкции, во кои имаме согласување по род и број на партиципот со предметот во реченицата: *До два ѝодобели сѝѝолбови имаше скала одрена...*; *Тој ѝѝѝо му одѝвори на Флорин, имаше насмевка извадена од некоја ѝерница ѝолна валкани ѝердуви и големи воѝки* (П. Ш.). Овие случаи изразуваат постара состојба – според Конески (2020 [1982]: 174) – од која подоцна се развил системот во кој глаголската придавка на *н/ѝи* е непроменлива и секогаш се употребува во среден род единина. Впрочем, балканското влијание се одразило и врз развојот на пасивниот партицип на перфектот, а најсуштествената промена во развојот е неговото образување не само од преодни и повратни глаголи туку и од непреодни (Гајдова 2002: 43). Глаголската придавка на *н/ѝи* во составот на конструкциите со *има* „се сведува до прост знак на глаголското дејство, таа дури ги губи обележјата за родот и бројот, бидејќи влегува во нив само со формата за среден род единина“ (Конески 2021 [1952 – 1954]: 383).

Во однос на фреквентноста на различните парадигми во анализираниот материјал, најзастапена е конструкцијата со *има* во имперфект и *н/ѝи* партиципот. По неа се среќаваат формите со *има* во презент, а

во мал број примери се појавува и конструкцијата образувана од глаголот *има* во перфект.

Носител на ознаките на категоријата лице кај овие конструкции е помошниот глагол. Меѓу различните парадигми со *има*, најзастапени се формите за третото лице, почесто во еднина. Со овие форми најчесто се искажуваат описи, констатации итн., а покрај тоа третото лице има способност да предава дејства со нежив предмет, како и безлични значења. Најмалку застапени се формите на второто лице, се јавуваат во два примера во корпусот: *Светиот ѝеш го **имаш одено**, никде ништо не можело да ѝе врзе – и сеџа ѝака!* (Т. Г.); *Ти **немаш служено** во ѓрчка војска?!* (П. Ш.), каде што имаме пренесување на директен говор. Ретката појава на второто лице меѓу примерите не е неочекувана, а се должи на неговата ситуациска обусловеност (при директно обраќање).

Во однос на категоријата вид, во корпусот преовладуваат образувања од свршени глаголи, додека конструкциите со несвршени глаголи се мошне поретки: *Ова ми го **има кажувано** еден умен ѝерзија во ѝрлејскајџа чаршија* (П. Г.); *Еднаш и нам ни загинаа едни кошови со ѝчели, иако ѝајџко џи **имаше врзувано** со ѝел...* (Т. Г.). Според Тофоска (1995: 110), примерите со *има* и партицип од глаголи од свршен вид се семантички побогати зашто даваат еднозначна и сигурна информација, независна од контекстот.¹

3. Функционално-семантичка анализа

3.1. Конструкцијата образувана од помошниот глагол *има* во презент и н/т партиципот, иако не е најфреквентната парадигма во нашиот материјал, е првата и основна парадигма меѓу оваа серија глаголски конструкции. Според Конески (2021 [1952 – 1954]: 440), оваа парадигма служи за искажување дејство извршено, воопшто, во минатото, до моментот на соопштувањето. Минова-Ѓуркова (2007: 280) смета дека основното значење на *има*-конструкциите е резултативното, односно дека станува збор за актуелен резултат на конкретно, или пак на обопштено дејство. Фридман (2009: 63) подвлекува дека ваквите форми означуваат сегашна резултативна состојба. За нивниот резултативен карактер во македонските дијалекти во Егејска Македонија пишува Тополињска (1995) и потенцира дека, во југозападниот ареал, резултативноста е само една од функциите на ваквите конструкции кои ги презеле сите функции на стариот словенски перфект.

¹ Фридман (2009: 63) смета дека разликата меѓу аористните и имперфектните основи на глаголската придавка се формални, а не граматички.

Конструкцијата со *има* во презент и *н/ӣ* партиципот најчесто ја регистрираме во функција на резултативен перфект, односно означува резултат од временски нефиксирано дејство во минатото. Сп:

1. **Имам уредено сè и чекам да ѝрисӣӣзна̄ӣ докумен̄ӣӣӣе...** (П. Ш.)
2. **Влези, имам с̄ӣо̄й̄лено ракија, Евросиме...** (П. Ш.)
3. **А ако сака̄ӣе да знае̄ӣе и мене не ми беше сеедно иако ја **имам ѝомина̄ӣо** целана Евро̄ӣа, о̄ӣи ко̄а Германецо̄ӣ с̄ӣа̄йна во Франција мене ме најдоа како орам на нива ѝа ни ѝе̄ӣ ни шес̄ӣ ме ис̄ӣо̄рӣја ѝред цевкӣе на ѝушкӣе.** (Т. Г.)
4. **Е, и ние го **имаме с̄ӣавено** во нашӣӣе шеф̄ӣери и ќе ѝӣи ѝомо̄гнеме да му ја кӯӣнеш глава̄ӣа.** (П. Г.)
5. **Корделија **има видено** мно̄гу з̄радови и сака да живее во ѝивко мес̄ӣо...** (П. Ш.)
6. **Тој се ѝо̄ӣӣра врз шебе – но ѝӣи, ѝр̄г̄ни му го рамо̄ӣо, нека го зарие носо̄ӣ во нашӣа земја, зашӣо мно̄гу високо го **има кре-на̄ӣо.**** (П. Ш.)
7. **... ѝаа со нозе̄ӣе и раце̄ӣе го **има обвинено** во чудесна с̄ӣа̄ӣица, не му дава да се оддели од неа...** (П. Г.)
8. **Само да знаеш шӣо **има ѝре̄ӣр̄гано**, мислам с̄ӣӣе ѝри... без мајка и без ѝа̄ӣко...** (Т. Г.)
9. **Борис има донесено ѝроа сирмија шӣом кука̄ӣа ја ѝрави!** (Т. Г.)
10. **Тоа го **има изјавено** и С̄ӣавро̄ӣолус.** (П. Г.)
11. **За̄ӣоа шӣо ѝака ги **имаа̄ӣ научно** ѝрокле̄ӣӣе е̄зархиски ѝро̄ја̄гандис̄ӣи! – извика Караван̄елис.** (П. Г.)
12. **Ги свикал да му донесат шӣо **имаа̄ӣ родено** да ѝокрсӣи, а шӣо умрено да ис̄ӣе и ѝричест̄ӣи.** (П. Г.)
13. **Како во ѝӣӣом сон исчезна сè,
во мене
само бла̄ос̄ӣа **има ос̄ӣанай̄о.**** (Р. Ј.)

Како што споменаваме претходно, од примерите бележиме дека најфреквентни се формите на третото лице. Ова се должи на тоа што со оваа парадигма информацијата се пренесува како факт (Marković and Topolińska 2016: 49–55), без разлика дали е тој потврден или не. Конфирмативноста е релевантна само за првото лице – што е логички сведок на дејството.

Да ги проследиме и примерите во продолжение:

14. **И одоз̄ора, уш̄ӣе од кај ѝлемнӣе заушӣл дека едно чудо свей̄ се **има насобрано** ѝред мојо̄ӣ двор, ѝа ја ис̄ӣушӣл кобила̄ӣа и го боднал ко̄њо̄ӣ.** (Т. Г.)

19. „Веке *ѿреѿѿа* *ѿодина* *влезе оѿкоѿа* се **нема јавено** *маж ѿѿи* *Сѿѿојан*, *жив ли е*, *боѿу ли душа дал*, *не знаеме*“, *велеше сѿѿарицаѿѿа*. (П. Г.)
20. ...и *ѿѿи ѿодналуѿѿен* *дали оѿѿи одамна ѿѿи* **немам дојдено**... (Р. Ј.)

Прилогот *уѿѿѿе* е често застапен кај негациските *има*-конструкции. Во примерите 17 и 18 го определува (специфицира) времето до моментот на соопштувањето, а перфектната форма со *нема* и *н/ѿѿи* партицип се избира со цел да се нагласи сегашната референција. И во примерите 19 и 20, од контекстот подразбираме дека се работи за ‘состојба која продолжува во сегашноста/во моментот на искажувањето’.

3.2. Плусквамперфектот е време со кое се означува дејство кое е извршено или, пак, вршено пред некое друго минато дејство, односно „се воспоставува однос помеѓу две или повеќе минати дејства при што со посебни форми се нагласува нивната антериорност односно постериорност“ (Гајдова 2002: 96). Плусквамперфектот во македонскиот јазик може да се изрази со две различни форми – едната образувана од имперфектот на помошниот глагол *сум* и глаголската *л*-форма, додека другата – од имперфектот на помошниот глагол *има* и *н/ѿѿи* партиципот.

Во анализираниот материјал, кај различните автори среќаваме различен сооднос на овие две плусквамперфектни парадигми. Во прозните дела, генерално, доминантен е плусквамперфектот од балкански тип. Во романот *Црноборје*, на Петар Ширилов, не регистриравме ниту еден пример од парадигмата со *беше* и *л*-форма, наспроти 57 примера со *имаше* и *н/ѿѿи* партицип. Во романот *Црвениоѿѿ коњ*, на Ташко Георгиевски, соодносот е 5 : 47 во полза на формите со *имаше*. Единствено, во романот *Зоја*, на Паскал Гилевски, имаме пофреквентна употреба на плусквамперфектот од словенски тип, а соодносот на конструкциите е 84 : 61. Оваа разлика е мошне мала во споредба со други македонски литературни дела од тој период, каде што бројот на конструкциите со *беше* и *л*-формата е значително поголем. Во поетските збирки на Јачев и Чаповски среќаваме мал број примери со плусквамперфектни парадигми – по четири примери од словенски тип и два, односно еден пример од балкански тип.

За конструкциите со *има* во имперфект и *н/ѿѿи* партицип, Конески (2021 [1954]: 441) подвлекува дека означуваат дејство кое се извршило до одреден момент во минатото. Велковска (1998: 55) смета дека тие добро го пазат значењето на предминатост, додека Фридман (2009: 76), маркирањето за таксис кај овие конструкции го смета за ирелевантно и забележува дека ја опишуваат минатата состојба како

резултат од некое друго претходно дејство во минатото. Во нашиот корпус најдовме на неколку примера во коишто антериорноста, формализирана со плусквамперфектот со *има*, е изразена, односно ја подразбираме од контекстот. Сп.:

21. *Војнициџије ја зајалија шџицаџија со имџио на Црноборје – кое џореше бавно и џушџиаше црн џусџи чаџ, зашџио џред џоа џо **имаа џоџрскано** со нафџиа од камиониџије. (П. Ш.)*
22. *Данило му се насмевна широко и ја џозрави Поликсена, којашиџио веќе **имаше најџено** мелодија и излезе од шанкоџи да џо џречека џосџиноџи. (П. Ш.)*
23. *И не можеџки да џоџоди на шџио мислам, се сврџије кон Шуџде, ама Шуџде **имаше леџнаџио** на две шџици... (Т. Г.)*
24. *Коџа џаа џовџорно џи оџвори очџије, оџромниоџи мажџак веќе џо **имаше заџавено** смокоџи и беше џрџнал накаџ оруџиџије. (П. Г.)*
25. *Зоја џи оџвори очџије и џо виде сџробџакоџи, кој веќе џи **имаше џурнаџио** бечвиџије, како лежи, вкочанеџио, со крвава џамка на џраџиџије. (П. Г.)*

Во примерот 21, сигнал на антериорноста е прилошката определба, додека во примерите 22, 24 и 25, дејството го разбираме како антериорно поради употребата на прилогот *веќе*. Во примерот 23, и покрај тоа што антериорноста не е експлицитно изразена, прво се именува настанот што претставува ориентациска точка (...*се сврџије кон Шуџде*...), а по него – состојбата за којашто сметаме дека била извршена пред овој настан. Особено е интересен примерот 24 затоа што имаме паралелна употреба на двете плусквамперфектни парадигми. Но, плусквамперфектното значење доаѓа до израз кај конструкцијата со *имаше*, додека употребата на формата со *беше* во овој пример би можеле да ја толкуваме како стилска разновидност на минатото неопределено време. Ова дејство го разбираме како постериорно во однос на дејството изразено со плусквамперфектот од балкански тип.

Покрај плусквамперфектното значење, во примерите со *имаше* и *н/џи* партицип среќаваме и изразито нагласена резултативност што, можеби, претставува и причина повеќе за изборот на раскажувачите на оваа парадигма пред формите со *беше*. Во мнозинството примери, конструкцијата со *имаше* и *н/џи* партиципот се употребува за да ја опише минатата состојба како последица на некое друго претходно минато дејство. Сп.:

26. *Зоја на својаџија убава руса коса **имаше сџавено** венеџ исџлеџен од џурџини, боливач и незаборавки. (П. Г.)*

27. *Имаше најправено така разговорои да добие интимен и иајтри-ојски бележ.* (П. Ш.)
28. *Ефтим и Данило ги имаа кренато ранциите и чекаа Евросим да ѝојде пред нив.* (П. Ш.)
29. *Војнициите ги имаа расфрлено шинелиите врз снегои.* (П. Ш.)
30. *Ама си имав речено не признавам иајсување, и така цело леио – камењата ги урнав, меситоио го расиребив.* (Т. Г.)

31. *Таа сиромашката ме лови со очиие, се чуди ои нишито им немав кажано, едноставно ги седнав овие двајца пред неа* (Т. Г.)
32. *Вани и Шујде ги смукнаа чашкиите и скокнаа да ме ирејрнуваат, ама Олга беше иобрза, се сиури како волчица и иочна да ме бакнува како ирвипаи да ме гледа, само јас немав завршено со кажувањето, иоарно ќе беше да иочекаше.* (Т. Г.)
33. *Луѓето се илашеа зашто никој немаше видено такави иици оо кога иоситои Црноборје и книги најишани за него.* (П. Ш.)
34. *На мажиие иио ги немаа извиикано главиие со шалови, веирои им ги зема калпациите.* (П. Ш.)
35. *Повеќе оо ири години ја немаше доирено машка рака...* (П. Г.)
36. *Бидејќи Зоја никогаи немаше видено такава глеика, оиирвин беше сираино исилашена, иовите да влезе во собата.* (П. Г.)

Иако се тврдело дека одречните перфекти не можат да бидат резултативни затоа што немаат последица, според Фридман (2009: 66), одречниот перфект, како во примерите погоре, го разбираме како негација на последицата, и на тој начин се вклучува во концептот на резултативност.

Од анализираните примери согледуваме дека парадигмата со *има* во имперфект изразува конфирмативно дејство на планот на минато-то, без оглед на соодносот кон временската определба или кон засведоченоста. Од семантички аспект, како и кај конструкцијата со *има* во презент, најважно е дека се пренесува информацијата како факт, чија веродостојност е неспорна.

3.3. Уште една парадигма со помошниот глагол *има*, присутна во нашиот корпус, градат конструкциите образувани со *има* во перфект и *н/и* партиципот. Карактеристично за оваа форма е што се јавува само во 3 лице, а тоа е условено од нејзината основна функција – имперцептивот или прекажаноста. Прва и основна конструкција за изразување на имперцептивот во македонскиот јазик е формата на класичниот *л*-перфект, но со оглед на фактот дека постојат и конструкции

со *има* во функција на перфект се развила оваа форма (сп. Велковска 1998: 58–59; Лаброска 2008: 79–80). На пр.:

37. *На Зевсов Рид се њојавил човек на бел коњ и со долго коије, на чиј врв **имал забодено** њеишел црн како облак...* (П. Ш.)
38. *Јана ми њи **имала веќе одбрано**.* (Т. Г.)
39. *Од њри моми само една најде дома, друѓиџе **имаа скршено** враиџ, ама и оваа шџо ја најде си ја имала сварено кашаџа, и човекои се најде њосрамоџен, њред селоџо, њред мене...* (Т. Г.)
40. *Поџоа како одмазда за џоа дека **имал силувано** мноџу рисјанки, му џо оџсекле авреџоџи и му џо воџнале во муџкаџа.* (П. Г.)
41. *...еден друџ ѡаџник џврдел дека џо среџнал во Сџамбул, кајшџо **имал оџворено** мала бакалница, и најџосле, џреџи џо џреџознале во некој џурски џоварен брод, кајшџо рабоџел како оџнар, сиоџ ѡоцрнеџ и аласан.* (П. Г.)
42. *Мидин, качен на своџоџ коњ, како сејмен, си насумнување и на друѓиџе џубовниџи на Али (некои од нив џи имаа дваџаџа осквернеџо), но каква шџо беше Зоја, никој **немал вкүсено** во околниџе села.* (П. Г.)

Во примерите 37, 40 и 41, среќаваме паралелна употреба на л-перфектот и конструкцијата со *има* во перфект и *н/џи* партиципот. И двете форми изразуваат прекажано дејство, така што информаторот можел да го избере само л-перфектот за да ја пренесе истата информација. Ефектот би бил сличен, но не идентичен, затоа што со конструкцијата со *имал* се потенцира резултатот од дејството, нефиксирано во однос на минатото.

4. Заклучок

Во творештвото на писателите кои потекнуваат од егејскиот дел на Македонија увидовме широка употреба на конструкциите со *има* и *н/џи* партицип, особено наспроти тенденцијата за почитување на традицијата во јазикот и служење со наследените категории, присутна кај мнозина од македонските писатели. Причините за тоа, од една страна, ги лоцираме во дијалектната припадност на авторите. Родните говори (костурски, лерински, воденски, мегленски) нашле свој одраз во нивниот јазичен израз. Но, од друга страна, големата фреквентност на овие глаголски конструкции, пред сè, се должи на тематиката на анализираните дела која, генерално, се базира на историски факти и вистини, а перфектните парадигми со *има* и *имаше*, дејството го сигнализираат како минат факт, без разлика дали е засведочен или не. Споделувајќи ја својата концептуализација на светот преку својот

јазичен израз, може да се забележи дека при употребата на тие конструкции, за авторите најважно е што пообјективно да ги пренесат настаните кои ги опишуваат. Од семантички аспект, најважно е дека се пренесува информација чија веродостојност е неспорна.

Покрај тоа, од спроведената анализа врз примерите во врска со конструкцијата со *има* во презент и *н/ӣ* партицип, може да заклучиме дека служи за изразување општа минатост и резултативност. За разлика од *има*-перфектот, пак, класичниот *л*-перфект добива една подзасилена димензија на непреземање одговорност за искажаното, т. е. на прв план избива значењето дека преносителот на информацијата не сака да преземе никаква одговорност за тоа што е кажано, ниту за последиците кои би произлегле од тоа.

Конструкцијата со *има* во имперфект и *н/ӣ* партицип, во одредени примери е употребена за изразување антериорност на планот на минатото. Но, пред сè, ја опишува минатата состојба како резултативна и конфирмативна, за разлика од конкурентната парадигма со *беше* и *л*-форма, која почесто ја подразбираме како стилска разновидност на *л*-перфектот, поместена во модалната сфера на употреба.

Покрај фактивните *има*-парадигми, во корпусот се појави и конструкцијата со *има* во перфект и *н/ӣ* партицип, во чиј фокус се наоѓа пренесувањето незасведочени содржини. Од темпорален аспект, оваа парадигма не е прецизен показател на претходноста, туку ја потенцира токму состојбата која изнесува резултат на планот на минатото, и покрај тоа што се врзува со минат настан и со подоцнежната состојба која произлегла во минатото.

Библиографија

- Бојковска, С. 2006. *Меѓленскиот говор*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Велковска, С. 1998. *Изразување на резултативноста во македонскиот ситандарден јазик*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Видоески, Б. 1999. *Дијалектиите на македонскиот јазик*, т. 2. Скопје: МАНУ.
- Гајдова, У. 2002. *Темпоралната карактеристика на финишните глаголски конструкции во југоисточните македонски говори*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Дрвошанов, В. 1993. *Кајларскиот говор*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Дрвошанов, В. 2001. *Дијалектолошки студии*. Скопје: Детска радост.
- Думев, В. 1943. „Воденският говор“, *Македонски преглед*, 13, кн. 3. Софија.
- Каранфиловски, М. 2013. *Еницевагардарскиот говор*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

- Конески, Б. 2020 [1949]. „Прилепскиот говор“, *Дијалектџолошки, балканисџички и ономасџички џрилози*, Целокупни дела на Блаже Конески, Критичко издание, том 8, 33–94. Скопје: МАНУ.
- Конески, Б. 2020 [1982]. „Јазични белешки за приказните од Солунско од збирката на Верковиќ“, *Дијалектџолошки, балканисџички и ономасџички џрилози*, Целокупни дела на Блаже Конески, Критичко издание, том 8, 165–184. Скопје: МАНУ.
- Конески, Б. 2021 [1952 – 1954]. *Грамаџика на македонскиот џитџературен јазик*, Целокупни дела на Блаже Конески, Критичко издание, том 11. Скопје: МАНУ.
- Корубин, Б. 1985. „Перфектот и конструкциите со сум и со има во врска со местото на клитиките“, *II научна дискусија (Охрид, 19 – 21 август 1975)*, 95–99. Скопје: УКИМ, Семинар за македонски јазик, литература и култура.
- Лаброска, В. 2008. *Кичевскиот џовор*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Макаријоска, Ј., Цубалеска, М. 2020. „Дијалектната лексика во делата на писателите кои потекнуваат од Егејска Македонија“, *Гласник*, 64/2, 49–57. Скопје: ИНИ.
- Марковиќ, М. 2020: „Македонскиот јазик – комплексен адаптивен систем“, *Погледи за македонскиот јазик*, 59–89. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“ и др.
- Минова-Ѓуркова, Ј. 2007. *Грамаџика на македонскиот сџандарден јазик за сџираници*. Скопје.
- Паноска, Р. 1983. „Глаголските конструкции со има/нема во македонската уметничка литература“, *II научна дискусија (Охрид 19–21 август 1975)*, 78–85. Скопје: УКИМ; Семинар за македонски јазик, литература и култура.
- Пеев, К. 1987. *Кукушкиот џовор*, кн. 1. Скопје: Студентски збор.
- Поповски, А. 1988: „Расказ-судбина“, *Каџа Мисиркова-Руменова, Неожилени*, 153–154. Скопје: „Мисла“.
- Тополињска, З. 1995. *Македонскиџе дијалекџи во Егејска Македонија*, кн. I, Синтакса I. Скопје: МАНУ.
- Тофоска, С. 1995: „За семантиката на има-перфектот во македонскиот јазик во зависност од глаголскиот вид“, *Слависџички сџудии*, 6–7, 104–111. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Фридман, В. А. 2009. „Грамаџичките категории на исказниот начин на македонскиот јазик“, *Делото на академик Викџор Фридман*, прир. Вера Стојчевска-Антиќ, едиција *Македонија во светскаџа наука*, 13–133. Скопје: „Абакус Комерц“.

* * *

Markovikj, M., Topolińska, Z. 2016: “An insight into the history of Balkan Slavic languages Macedonian perspective”, *Linguistica Copernicana*, vol 13, 35–65. <http://dx.doi.org/10.12775/LinCop.2016.002>

Извори

Електронски корџус на македонски книжевни текстови, Дигитални ресурси на македонскиот јазик, <<http://drmj.manu.edu.mk/>>

Список на скратеници

- П. Г. – Паскал Гилевски, *Зоја*, Скопје, 1986.
 П. Ш. – Петар Ширилов, *Црноборје*, Скопје, 1972.
 Т. Г. – Ташко Георгиевски, *Црвениот коњ*, Скопје, 1975.
 И. Ч. – Иван Чаповски, *Црни соколи – бели меѓлени*, Скопје, 2008.
 Р. Ј. – Ристо Јачев, *Сивиите ѕребени*, Скопје, 2008.

Davor Jankuloski

CONSTRUCTIONS WITH *IMA* 'HAVE' AND *N/T* PARTICIPLE IN THE WORKS OF THE WRITERS ORIGINATING FROM AEGEAN MACEDONIA

S u m m a r y

The verbal system of the Macedonian language is one of the most complex among the Slavic languages. On the one hand, the inherited Slavic characteristics are preserved in the structure of the Macedonian, but, on the other hand, it incorporated features motivated by the direct contact with the Balkan non-Slavic languages. Macedonian is the only Slavic language that incorporated periphrastic constructions with *ima* 'have' and *n/t* participle as regular paradigms. These constructions participate in a number of temporal paradigms, especially in the system of past tenses. In addition, the Macedonian did not reject the inherited Slavic perfect constructions with *sum* 'be' and *l*-participle, but moved them into the modal sphere of use. The use of *ima*-constructions is most characteristic for the southwestern Macedonian dialect, but from today's perspective, they are more and more present in the modern Macedonian language. The issue of the use of these constructions in the Macedonian literature is quite complex, and it can be noted that there is no rule for their use. This text deals with the state of the constructions with *ima* in one segment of the contemporary Macedonian literature - the works of writers originating from Aegean Macedonia, in which historical themes such as the Civil War, the persecution of refugee children, etc. prevail. These works show a greater representation of the constructions with *ima* and *n/t* participle, especially against the tendency to respect the tradition in the language and serve the inherited categories, present in the works of many Macedonian writers in the second half of the XX century.

Keywords: Macedonian language, Macedonian literature, *ima*-constructions, perfect, plusquamperfect..